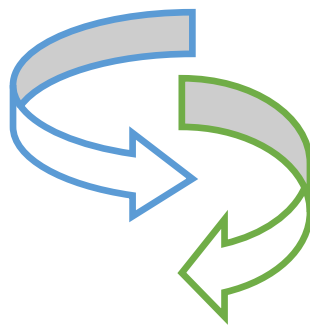
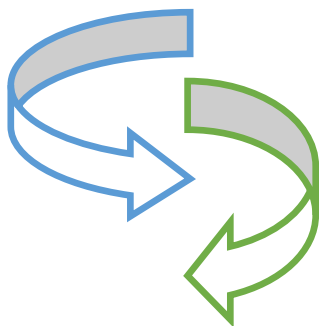

**Віталій КУРИЛЮ, Олена КАРАМАН,
Вікторія СТЕПАНЕНКО**

**КРОКИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ НАВИЧОК
КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: ДЕЯКІ КЕЙСИ ТА
ВПРАВИ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**Полтава
2024**

УДК 159.955.1:316.343-054.5]:[351.862.4:342.78](477.52/.6)
К 93

*Затверджено Вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка»
(протокол №4 від 24 жовтня 2024 року)*

Рецензенти:

Петришин Л. Й. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Курило В. С., Караман О. Л., Степаненко В. І.
К 93 Кроки для покращення навичок критичного мислення: деякі кейси та вправи: методичні рекомендації / В. С. Курило, О. Л. Караман, В. І. Степаненко. Полтава: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2024. 24 с.

Методичні рекомендації містять певні кейси та вправи, які сприятимуть розвитку критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії. Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

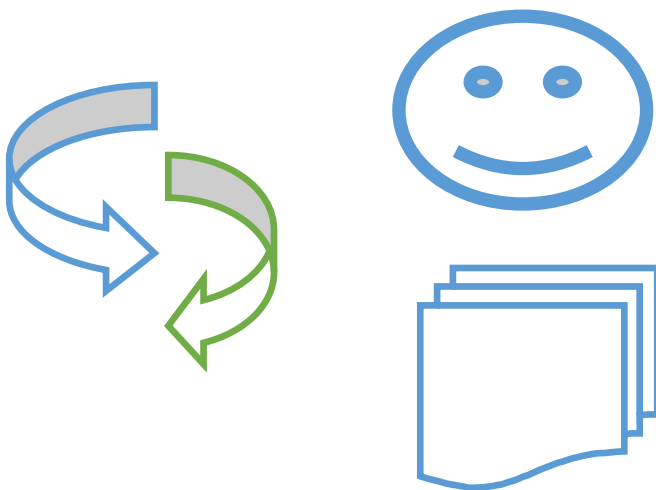
Призначені для організації формальної та неформальної освіти педагогічних (науково-педагогічних) працівників, здобувачів освіти, населення.

УДК 159.955.1:316.343-054.5]:[351.862.4:342.78](477.52/.6)

© Курило В. С., Караман О. Л., Степаненко В. І., 2024
Більше про проєкт: <https://criticalthinking.in.ua/>

ЗМІСТ

1. НАВИЧКИ, ЯКІ ДОПОМАГАЮТЬ ТРЕНУВАТИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ.....	4
2. «ЛОГІКА УСПІХУ» ТА «ЛОГІКА НЕВДАЧІ»...	8
3. ДЕКІЛЬКА ВПРАВ, ЩО СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	11
4. ДЕЯКІ КЕЙСИ.....	14
5. АЛГОРИТМ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ (КЕЙСУ) ЗА КРИТИЧНИМ МИСЛЕННЯМ.....	20

1. НАВИЧКИ, ЯКІ ДОПОМАГАЮТЬ ТРЕНУВАТИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

The Village Україна, спираючись на дослідження Американської філософської асоціації (Facione, 1990), виокремлює шість навичок критичного мислення (Village Україна, 2023):

1. ОРІЄНТАЦІЯ НА СЕБЕ

усвідомлення, що у світі є безліч ситуацій, подій, поглядів, суджень, правил та багато іншого.

Перш за все, спробувати:

ОПИСАТИ:

- свої думки та емоції, які ви відчули, коли почули або прочитали певну інформацію;
- джерело або людину, від якої ця інформація;

ЗВЕРНУТИ УВАГУ:

- на інтонацію;
- на використання гучних слів або іронічних запитань.

ПЕРЕКАЗАТИ ТЕ, ЩО ПОЧУЛИ:

- використовуючи інші слова або вирази;
- зберігаючи водночас значення, яке малося на увазі.

ПЕРЕЙТИ ДО НАСТУПНИХ КРОКІВ:

– якщо повідомлення має двозначну або нав'язливу ідею.

2. АНАЛІЗ

уміння аналізувати інформацію, бачити логічні зв'язки між твердженнями, питаннями та описами.

ВИЗНАЧИТИ ФРАЗУ АБО ВИСЛІВ

– які викликали найсильніші емоції (оскільки кожне твердження має спиратися на аргументи і факти, а не на емоції);

– спонукають погодитися з певною думкою чи наративом (оскільки орієнтовані саме на емоційну реакцію).

АНАЛІЗУВАТИ АРГУМЕНТИ

– підтримка певної ідеї, думки, погляду, повинна визначатися висновком, що головне в цій думці і що вона за собою несе.

3. ОЦІНКА

Оцінка твердження вимагає розуміння того, що воно є правдивим або неправдивим.

СПИРАТИСЯ:

- на те, що людина знає або може обґрунтовано з'ясувати;
- на власний досвід або досвід інших.

СТАВИТИ ЗАПИТАННЯ

- виявити слабкі сторони аргументів;
- спробувати їх заперечити;
- знайти контраргументи.
- продовжувати шукати додаткову інформацію, аналізувати, оцінювати її.

4. ВИСНОВОК

робити висновки на основі зібраного матеріалу.

СФОРМУВАТИ:

- власні припущення;

ЗРОЗУМІТИ:

- яка думка є більш обґрунтованою, переконливою, правдивою;
- які наслідки має твердження;

ЗВАЖИТИ:

- всі аргументи.

5. ПОЯСНЕННЯ

вміння пояснити власну думку або твердження.

ЗІБРАТИ

– базу аргументацій, докази і контекст, на який можна спиратися;

ФОРМУЛЮВАТИ

– точні твердження, описи, представлення результатів мислення, щоб проаналізувати, оцінити, зробити висновки й перевірити їх.

6. САМОРЕГУЛЯЦІЯ

аналіз, оцінювання, підтвердження, корегування власних думок час від часу.

ВДАВАТИСЯ

– до критичної і вдумливої постмисленнєвої самоперевірки думок та аргументації, що їх підтримує.

ОЦІНЮВАТИ

– наскільки бракує знань, заважають стереотипи, упередження, емоції та інші чинники, що впливають на об'єктивність і раціональність.

2. «ЛОГІКА УСПІХУ» ТА «ЛОГІКА НЕВДАЧІ»

За Ю. Гульчак і Л. Северин, інтелектуальна діяльність, перш за все, пов'язана з відображувальною і регулятивною діяльністю, що передбачає

ЗДАТНОСТІ:

- ефективно розв'язувати задачі;
- навчатися використовувати набутий досвід для вирішення нових проблем;
- краще пристосовуватися до нової ситуації.

Ці здатності значною мірою зумовлені функціями мислення, зокрема логічною, стійкою уваги, оперативної пам'яті, а також сприймання, уяви, інтуїції, пізнання нового та реалізації його результатів.

ІНТЕЛЕКТ ЯК ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

- органічно поєднує в собі:
- набутий досвід (знання, розумові навички, вміння);
 - здатність подальшого самостійного його набуття і творчого застосування на практиці (Гульчак & Северин, 2004).

ПІДҐРУНТЯ ЗРІЛОСТІ – НЕЗРІЛОСТІ

– як ми взаємодіємо з реальністю: *адекватно чи неадекватно?*

– як ми ставимося до ситуацій невизначеності та почуваємо себе в них: *комфортно чи дискомфортно?*

– чи є, чи немає між нами і реальністю жодних посередників у вигляді психологічного захисту?

– чи не дивимось ми на світ через призму психологічного захисту, наче через окуляри із тріснутим склом?

При адекватній взаємодії з реальністю у людини вся енергія спрямовується на її розвиток

Адекватна взаємодія з реальністю призводить до доцільних дій та успіху.

У незрілої особистості вся енергія спрямовується на психологічний захист, тобто на побудову та обслуговування стіни між собою та реальністю.

Неадекватна взаємодія з реальністю у підсумку призводить до невдачі. Навіть тимчасові успіхи незрілої особистості закінчуються стратегічною поразкою.

Зріла особистість – це фігура, а незріла особистість – декорація (Лукіянчук, 2018).

ШЛЯХИ ЗРІЛОЇ І НЕЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

(Лукіяничук, 2018)

ЗРІЛА ОСОБИСТІТЬ	НЕЗРІЛА ОСОБИСТІТЬ
змінює себе	змінює людей навколо
знає і вміє	знає, але не вміє, а тому лише критикує
задоволена тим, що має	не задоволена тим, що має, і хоче мати більше, ніж заслуговує
діє	сподівається
Керує собою	керує іншими
спочатку аналізує факти, а потім ухвалює рішення	спочатку ухвалює рішення, а потім підганяє факти під це рішення
переймається особистісним зростанням, а високе положення, соціальний статус та статки – наслідок саморозвитку	хоче отримати високе положення без докладання власних зусиль до саморозвитку
УСПІХ	НЕВДАЧА

3. ДЕКІЛЬКА ВПРАВ, ЩО СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

ВПРАВА «ПРЕС»

Коли виникають суперечливі питання, потрібно зайняти та обґрунтувати чітко визначену позицію щодо проблеми, яка обговорюється

ЕТАПИ:

1.	ПОЗИЦІЯ	Я вважаю, що ...
<i>висловлюємо свої думки, пояснюємо, у чому полягає погляд на неї</i>		
2.	ОБґРУНТУВАННЯ	... тому, що ...
<i>наводимо причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази на підтримку позиції</i>		
3.	ПРИКЛАД	... наприклад ...
<i>надаємо факти, які демонструють докази, вони підсилюють позицію</i>		
4.	ВИСНОВКИ	Отже (тому), я вважаю ...
<i>узагальнюємо свою думку, робимо висновок про те, що необхідно робити; тобто, це є заклик прийняти позицію</i>		

(Гринус, 2020)

ВПРАВА «ТОНКІ І ТОВСТІ ЗАПИТАННЯ»

«ТОНКІ ЗАПИТАННЯ»

запитання, що вимагають конкретної відповіді з одного – двох слів.

«ТОВСТІ ЗАПИТАННЯ»

запитання, що не мають однозначної відповіді, вимагають роздумів, залучення додаткових знань, вміння аналізувати.

ТОНКІ ЗАПИТАННЯ	ТОВСТІ ЗАПИТАННЯ
Хто ...	Чому ...
Що ...	Навіщо ...
Коли ...	Яким чином ...
Що сказано ...	Як можна пояснити ...
Скільки ...	Яка ваша думка щодо ...
Де ...	Чи згодні ви що ...
Кому ...	Що буде, якщо ...
	Як по-іншому назвати ...

(Гринус, 2020)

ВПРАВА «РОЗГОРНУТИЙ АНАЛІЗ МЕДІАРЕСУРСІВ»

Більшість не уявляє своє життя без відеоконтенту. Але чи завжди він безпечний? Аби навчитись свідомо користуватися медіаресурсами є дуже цікавий спосіб. Знайдіть на YouTube або на інших мультимедійних платформах декілька відео-каналів різних типів (рекламного, соціального, розважального, навчального характеру).

Протягом одного тижня використовуйте кожен медіаресурс, записуючи принаймні один запис на день. Щоб систематизувати інформацію, використовуйте таку схему:

- **ДЖЕРЕЛО** (*Хто створив цей медіаресурс?*)
Приклади: рекламодавець, зацікавлений громадянин, посадовець;
- **МЕТА** (*Навіщо створив?*) Приклади: інформувати, розважати, навчати, переконувати, освітлювати;
- **АУДИТОРІЯ** (*Хто цільова аудиторія?*). Приклади: друзі, гравці, діти;
- **ТЕХНІКА** (*Які методи використовують для досягнення мети?*) Приклади: крупний план, яскраві відеоефекти, якісна графіка, переконливе формулювання;
- **ЧАС**, який витрачено на взаємодію з цим медіа-джерелом.

СПРОБУЙТЕ ВІДПОВІСТИ НА ЗАПИТАННЯ:

– Визначте вплив, який здійснює на кожний медіаресурс.

– Чи можуть медіаресурси переконати купити щось?

– Чи можуть медіаресурси допомогти вирішити соціальну проблему? (10 цікавих ідей для навчання учнів медіаграмотності, 2022)

4. ДЕЯКІ КЕЙСИ

ТЕОРІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ

S.Toulmin розробив теорію аргументації (*Toulmin, 2003*), яка пропонує практичний підхід до аналізу аргументів, зосереджуючись на їх реальних застосуваннях у різних контекстах.

МЕТА

зробити процес аргументації більш зрозумілим і структурованим.

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ

ТЕЗА (CLAIM)

Основне твердження або висновок, яке аргумент намагається обґрунтувати.

Те, що ви хочете довести

ПІДСТАВИ (GROUNDS)

Факти, дані або докази, які підтримують тезу.

Підстави відповідають на питання «чому» або «на основі чого».

ПІДКРІПЛЕННЯ (WARRANT)

Логічний зв'язок між підставами і тезою.

Підкріплення пояснює, чому підстави достатньо для підтримки тези.

ПІДТРИМКА (BACKING)

Додаткові докази або аргументи, які підсилюють підкріплення.

Відповідають на питання «чому ми повинні вірити підкріпленню».

ЗАПЕРЕЧЕННЯ (REBUTTAL)

Визнання потенційних контраргументів або винятків до тези.

Заперечення допомагає показати, що аргумент є гнучким і враховує різні обставини.

КВАЛІФІКАЦІЯ (QUALIFIER)

Слова або фрази, які уточнюють силу або ступінь тези.

Допомагають уникнути абсолютних тверджень і роблять аргумент більш гнучким.

КЕЙС «АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ»

Про необхідність посилення західних санкцій для обмеження можливостей російської федерації у війні проти України

ТЕЗА

Міжнародна спільнота повинна посилити санкції проти російської федерації за її агресію проти України

ПІДСТАВИ

Продовження здійснення росією військових дій на території України, що призводить до значних людських жертв і руйнувань.

ПІДКРІПЛЕННЯ

Економічний тиск у вигляді санкцій може змусити росію змінити свою політику щодо України, оскільки це впливає на її внутрішню економіку і політичну стабільність.

ПІДТРИМКА

Попередні санкції, введені проти Ірану та Північної Кореї, показали, що економічний тиск може бути ефективним інструментом для зміни поведінки держави.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Деякі експерти стверджують, що санкції можуть ще більше загострити ситуацію та негативно вплинути на населення російської федерації, яке не причетне до агресії.

КВАЛІФІКАЦІЯ

Хоча санкції можуть мати побічні ефекти, посилення економічного тиску є необхідним кроком для припинення агресії та підтримки міжнародного права (Отрешко, 2022).

КЕЙС «ФОКУС НА ЕМОЦІЇ, А НЕ НА ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД»

В Естонії у 2010 році група акторів вирішила створити театральний перфоманс.

ДІЇ АКТОРІВ

ВИГАДАЛИ ТА ЗАРЕЄСТРУВАЛИ

партію «Єдина Естонія» (за аналогом до «Єдиної Росії»)

ГОВОРИЛИ

- абсурдні лозунги;
- популістичні вислови;
- все, щоб сподобатися пересічним громадянам;

КРИТИКУВАЛИ

- всіх;

ОБЦЯЛИ

- розігнати всі партії;
- зробити все, що їх просили (хоча більшість прохань були абсурдними і неможливими);

НАЗИВАЛИ СЕБЕ

- новими обличчями.

НЕ НАПИСАЛИ

- жодної статті, коментарів, програми.

НЕ ОБЦЯЛИ

- нічого.

ВИРШИЛИ

- бити тільки на емоції.

ПРОДАЛИ

- 12 000 квитків за кілька днів (на аналог партійних зборів).

ЛЮДИ В ЗАЛІ

ПЛАКАЛИ

– під час виступу так званої партії;

ПІДТРИМУВАЛИ

– так звану партію в нових обличчях;

ПОВІРИЛИ

– що безглузді речі – це партійна риторика;

ПОЛЮБИЛИ

– так звану партію.

Орієнтовно партія могла набрати 25% підтримки та 20 місць в Парламенті.

Актори проголосили, що були не справжньою партією, вибачилися за експеримент, який просто показав

**ЛЕГКІСТЬ МАНІПУЛЮВАННЯ МАСАМИ
БЕЗ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ.**

(Халимоник, 2019)

5. АЛГОРИТМ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ (КЕЙСУ) ЗА КРИТИЧНИМ МИСЛЕННЯМ

АЛГОРИТМ

- розуміння проблеми;
- пошук достовірної інформації;
- аналіз інформації;
- оцінка існуючих варіантів і вибір кращого;
- формування та обґрунтування власних поглядів;
- прийняття рішення і дія (Ковальчук, 2019).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринус, О. С. (2020). Використання елементів технології розвитку критичного мислення у початковій школі. Бібрський ОЗЗСО І–ІІІ ст. ім. Уляни Кравченко.

Взято з: http://bibrka-school.org.ua/ckfinder/userfiles_new/files/hrynus_2021.pdf

2. Гульчак, Ю. П. & Северин, Л. І. (2004). Основи інженерної психології. Ч. І. Вінниця: ВНТУ.

3. Ковальчук, І. С. (2019). Роль методу кейс-стаді у розвитку критичного мислення студентів фармацевтичного закладу (с. 40–43). *Шляхи удосконалення підготовки фармацевтів* (22 квіт. 2019 р.) / Ред. кол.: Т. С. Прокопенко та ін. Харків: Коледж НФаУ.

4. Лукіяничук, А. М. (2018). Розвиток критичного мислення учнів. Біла Церква : БІНПО УМО.

5. Отрешко, Н. (2022). Критичне і системне мислення як відповідь на виклики воєнного часу. Інститут соціології

НАН України. Взято з:

[https://isnasu.org.ua/popsci/019_Otreshko -
_Krytychne i systemne myslennia.php](https://isnasu.org.ua/popsci/019_Otreshko_-_Krytychne_i_systemne_myslennia.php)

6. Халимоник, Г. (2019). Як працює механізм маніпуляцій через ЗМІ, і чому вам про нього варто знати. Взято з: <https://bilyayivka.city/blogs/29591/yak-pracyue-mehanizm-manipulyacij-cherez-zmi-i-chomu-vam-pro-nogo-var-to-znati>

7. 10 цікавих ідей для навчання учнів медіаграмотності. *На Урок*. 2022. Взято з: <https://naurok.com.ua/post/10-cikavih-idey-dlya-navchannya-uchniv-mediagramotnosti>

8. Village Україна (2023). 6 навичок критичного мислення для наших батьків (і дітей).. 2023. Взято з: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/mediagramotnist/338589-6-navichok-kritichnogo-mislennya>

9. Facione, P. A. (1990). Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. The Complete American Philosophical Association Delphi Research Report is available as ERIC Doc. No.: ED 315 423. Retrieved from <https://www.qcc.cuny.edu/socialSciences/ppecorino/CT-Expert-Report.pdf>

10. Toulmin, S. E. (2003). The Uses of Argument Updated Edition. Cambridge, London.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Віталій КУРИЛО, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, перший проректор Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

<https://orcid.org/0000-0003-2471-3358>

donluga@gmail.com

Олена КАРАМАН, доктор педагогічних наук, професор, ректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

<https://orcid.org/0000-0002-8541-9972>

karaman.olena.lnu@gmail.com

Вікторія СТЕПАНЕНКО, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

<https://orcid.org/0000-0002-5793-3069>

stepanenko.viktoriiia@vnu.edu.ua

Методичне видання

**Віталій Семенович КУРИЛО,
Олена Леонідівна КАРАМАН,
Вікторія Іванівна СТЕПАНЕНКО**

**КРОКИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ НАВИЧОК
КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: ДЕЯКІ КЕЙСИ ТА
ВПРАВИ**

Методичні рекомендації

*Друкується в авторській редакції
Обсяг 0,5 ум. авт. арк. (електронний варіант)*